

העיוורת / שטיינברג

יעקב שטיינברג היה סופר יהודי שחי באוקראינה בסוף המאה ה-19. הוא עסק רבות בנושאים הקשורים לקהילה היהודית ולאופי החיים בה. סיפוריו הקצרים הם סיפורי "פואנטה" שבסופם מתרחשת תפנית מפתיעה בעלילה התורמת לחיזוק משמעות הסיפור.

הסיפור "העיוורת" עוסק במערכת היחסים בין אישה עיוורת לבעלה, אליו שודכה בניגוד לרצונה ומחוסר ברירה. הרמזים המטרימים בסיפור נאספים לכדי פואנטה מפתיעה, המגלה את זהותו האמיתית של בעלה – קברן. לאורך הסיפור מפוזרות חידות ואירועים ללא הסבר הגיוני, הנגזרים מהיעדר חוש הראייה של העיוורת, המאפשרים יצירת סיפור מסתורי שנשבר באופן מפתיע עם גילוי האמת על הבעל.

תקציר העלילה

הדמות הראשית בסיפור "העיוורת" היא אישה צעירה בשם חנה שאיבדה את חוש הראייה. היא גרה ביחד עם אמה, שמנסה למצוא לה שידוך. למעשה, בגלל שאינה מסוגלת לראות, חנה תלויה באמה ובסביבה המקיפה אותה בכל צעד וצעד. לכן, אמה של חנה עומלת על מציאת שידוך הולם, מתוך דאגה לגורלה של חנה אחרי שתחלוף מן העולם.

בתחילת הסיפור, העלילה מתרחשת בבית אמה של חנה. זוהי מעין אקספוזיציה לסיפור, במהלכה מספרת אמה של חנה לביתה על חתנה. היא טוענת שמדובר בבחור בן 30, שמבוגר ממנה אך בשנה, ועוסק בסחר בטבק. כבר בתחילת הסיפור ניתן לראות כי חנה אינה מאמינה לדברי אמה: ידה רועדת.

הסיפור ממשיך בלילה שאחרי החתונה. חנה שוכבת לצד בעלה וממששת אותו. היא מרגישה בזקנו ובתוויו הפנים שלו ושומעת אותו משתעל, ומסיקה שהוא אדם מבוגר מכפי שאמה הבטיחה לה. היא מסיקה גם שאינו סוחר, מכיוון שסוחר, לדעתה, אינו משתעל בצורה הזאת.

לאחר ההרורים רבים, חנה נופלת מהמיטה ומגששת באפלה, עד שנוגעת במגפיים הגבוהות שלו. היא מתארת לעצמה את דמותו של בעלה: יהודי גבוה וצנום, שהולך הליכה שפופה; ראשו מכוסה בירמולקה והוא לובש קפוטת מטולאת.

בבוקר שאחרי, חנה קמה מהמיטה ועוקבת אחרי בעלה בשקט בדרכו לעבודה. היא שומעת את צעדיו ואת מכות מטהו באדמה, המחזקות את הבנתה שמדובר באדם מבוגר שהולך בכבדות ואיטיות. השאלות בראשה לגבי מלאכתו של בעלה מתגברות, וכך גם הזעם בקרבה על כך שאמה שיקרה לה.

בפרק ב' של הסיפור, מבצעת "קפיצה" גדולה בזמן, אל חג הסוכות. החלק השני של הסיפור נפתח בכך ש"מקשים" על חנה, שעומדת ללדת, ולכן עליה לחזור לבית בעלה. מכאן משתמע שאחרי גילוי האמת, עברה חנה לגור בחזרה עם אמה, ומאחר והיא מצויה בשלבי היריון מתקדמים, הדרך הארוכה לבית בעלה המבודד מקשה עליה. כמו כן, אפשר לפרש כי הקושי הוא בשאלות המקיפים אותה, המצפים מאישה הרה לגור עם בעלה.

בדרך לבית בעלה, חנה לומדת על תוואי הדרך המפרידים בין ביתה לבין בית בעלה. העגלה עוברת את האיזור היהודי השקט, אל השוק – בו שמעה חנה את פסיעות שומר הלילה, וכאן הסיקה את מקומה. לאחר מכן, מאיצה העגלה ועוברת ללא פניות ברחובות ארוכים. כאן, מבינה חנה, מדובר ברחובות הגויים. לקראת סוף הנסיעה, חנה מרגישה כי העגלה מאיטה ועולה במעלה הר, ומכאן מסיקה שהיא יצאה מתחומי העיר.

העיוורת מגלה כי בית בעלה דומה מאוד לבית של גויים, אך לו עצמו קוראים רב ישראל. היא פוגשת את הילד הצעיר שלו מהנישואין הקודמים, ומגלה כי הוא כבד פה ואינו מסוגל לדבר. התלות של חנה בבעלה מומחשת בתה שמגיש לה, ונשפך כאשר מנסה להמשיח את עצמאותה ולשתות לבד.

באישון ליל, זר קורא לבעלה לצאת והוא הולך בטענה כי דודתו חלתה. חנה מסתובבת בבית ומנסה להבין מדוע אחד הילדים כבדי הפה דופק בחלון בשמחה. היא ממששת אותו ורואה כי אין בו פגם חיצוני כלשהו, ומבינה שחוסר הדיבור מושפע מאביהו שאף הוא שתקן.

הבנתה של חנה את העולם באמצעות החושים שנותרו לה מומחשת על ידי הניתוח שמבצעת על הסיטואציה: הכל שקט בחוץ והילד שמח. היא מבינה שבחוץ יורד שלג.

האירוע הזה, של יציאה מאוחרת של בעלה מהבית, חוזר פעמים רבות. בכל פעם שחוזר הביתה, נוטל רבי ישראל את ידיו וממעט לדבר עם אשתו. בעלה הוא זה שמנהל את כלכלת הבית – רוכש מוצרים ומנהל תקשורת עם אנשים, והיא אינה באה במגע עם אנשים ולכן אינה יכולה להבין מהו מקצועה של בעלה.

במהלך בישולים, היא שומעת לעיתים צעדים רבים מבחוץ, המעידים על שיירת אנשים. היא מנתחת את צלילי ההליכה המדודים, ומסיקה מכך שמדובר ביהודים. בכל פעם שהקהל עובר, הילד דופק בשמחה על החלון אך לא מסוגל להסביר לה מה קרה.

העיוורת שואלת את בעלה לפשר האנשים הרבים המתגודדים מחוץ לבית, והוא עונה לה בגסות כי זהו לא עניינה. היא מנסה להבין את מקצועו על ידי המצאות המטה בבית – כאשר הוא יוצא להליכה קצרה, המטה נשאר. כאשר הוא יוצא להליכה ארוכה, המטה לא נמצא. היא תומהת מדוע יש לו מטה כה גדול.

העיוורת מולידה בת ומפתחת מערכת יחסים חמה עם ביתה והילדים החורגים שלה. זוהי התקופה המאושרת בחייה. עם בוא אביב (שמסמל שינוי ופריחה) בעלה מודיע לה באדישות על מחלת האסכרה המתפשטת באיזור ופוגעת בתינוקות וילדים צעירים.

חנה נבהלת מהחדשות ומגוננת על ביתה יומם וליל כדי למנוע ממנה את המחלה. יחד עם זאת, ביתה נדבקת ומתה. התגובה האדישה של בעלה למוות מעוררת את חימתה של חנה והיא מכנה אותו רוצח. היא שומרת על ביתה ומסרבת למסור אותה לקברן.

יום אחד, כאשר היא נרדמת, היא מגלה שביתה נעלמה ומתחילה לעקוב אחרי בעלה. אחרי שעוקבת אחריו ויוצאת לשדה בבית, היא נופלת ונוגעת באבן. בשלב זה היא מבינה שהשדה הוא בעצם בית קברות ובעלה הוא קברן. המטה הוא בעצם את החפירה של ישראל.

דמותה של חנה

חנה מוצגת כדמות בעלת מגבלה – עיוורון. למרות הנכות שלה, חנה מתגלה כאישה אינטליגנטית המסוגלת לנצל את יתר חושיה בצורה מעוררת הערצה, על מנת לחוש ולגלות את הסובב אותה.

דמותו של ישראל

ישראל הקברן הוא דמות מרוחקת. למרות שנישא לעיוורת, הקשר ביניהם מלאכותי מאוד וניכר כי הקברן אינו מכיר את חנה כלל. יתרה מזאת, חנה אינה מגלה את שמו עד השלבים המתקדמים של ההריון.

ישראל מוצג בניגוד לחנה. בעוד חנה ניחנה בעיוורון חיצוני וחושם מחודדים, ישראל הוא עיוור מבפנים. הוא אדיש לסביבתו, אינו מדבר וניכר כי הוא חסר רגשות.

דרכי עיצוב האווירה בסיפור

כבר בפתיחת הסיפור, מוצגת זהותו של בעלה העתידי של חנה כאימרה בלתי מחייבת: "לחנה העיוורת הגידו כי...". כאן נוצרת אווירה של חוסר אמון, המתחזקת כאשר אימה נשבעת בפי ביתה שלוש פעמים על נכונות הדברים שאמרה.

האווירה מתחזקת על ידי שתיקתו של הרב ישראל, והשקט ששורר בבית. חנה אינה מדברת עם העולם החיצוני, ונוצרת אטמוספירה מעיקה המדגישה את הבדידות של חנה והפרדתה מהעולם. גם הילדים, אשר בדרך כלל מעידים על תמימות ושמחה, שותקים – עובדה המחזקת את אווירת המוות והעצב בסיפור.

הדממה השוררת בבית היא אירונית, משום שבסוף הסיפור מתגלה כי הבית למעשה גובל בבית קברות – מקום שקט ודומם, בדומה לאווירה הביתית. מוטיב הדממה חוזר גם כאשר התינוקת מפסיקה לנשום.

מוטיבים בסיפור

1. **מוטיב המוות** – זהו המוטיב המרכזי בסיפור. הוא חוזר פעמים רבות באיפיון הדמויות, באירועים שהן חוות ותיאורים החיצוניים של סביבת המחיה. בעלה של חנה הוא קברן – מקצוע הטומן בחובו מוות תמידי. המגורים של הזוג בבית קברות הם תרומה מרכזית למוטיב המוות, כמו גם מות הבת.
2. **מוטיב האמת והשקר** – אלה הם מוטיבים מנוגדים, אשר מתקיימים בסיפור זה לצד זה. למעשה, כל אחד מהמוטיבים משתקף בדמויות של חנה וישראל. חנה העיוורת שואפת להגיע לאמת, בעוד ישראל הקברן מנסה להסתיר אותה, עובדה הנעזרת במקצוע הקברנות. בסוף הסיפור, כאשר האמת מתגלה לחנה, המוטיבים נפגשים וכאן מתבטאת הפואנטה.
3. **מוטיב הבדידות** – מוטיב הבדידות חוזר במהלך כל הסיפור. חנה היא דמות בודדה, שמופרדת מהעולם בשל המום שלה. גם אחרי שנישאת, היא נותרת דמות ערירית: היא מופרדת מהסביבה החיצונית, אינה מתקשרת עם המון האדם שנמצא לעיתים מחוץ לחלון (בבית הקברות), ואף אינה מסוגלת לדבר עם הילדים כבדי הפה. במסעה בדרך מבית אימה לבית חתנה, היא נתקלת ברחובות שוממים. המסע משני התחנות הללו בחייה, משמש כרמז מטרים לכך שהנישואין לא ישנו את מיצובה בחברה ואף מעיד על הסוף המר של הסיפור.
4. **מוטיב הדממה** – מוטיב הדממה מתקשר עם מוטיב המוות, המסמל אף הוא שקט נצחי. חוש השמיעה הוא מהחושים היחידים הנותרים לחנה, והיא משתמשת בו כדי לבצע פירושים על המתרחש בעולם. הדממה בסיפור מדגישה את נידויה של חנה מהחברה ואת הבלבול ואי ידיעת האמת. בעלה של חנה שתקן, ואף ילדיו אינם מדברים. סביבת בית הקברות השקטה תורמת אף היא למוטיב.

תקציר העלילה

הסיפור "חיזו בטטה" מספר את סיפורה של משפחה חד הורית ממוצא מרוקאי, המונה שלושה נפשות: האם, המכונה על ידי הסביבה "חיזו בטטה" (על שם הכינוי לשני הבנים שלה) ושני בנים – אדוארד (חיזו, גזר) בן ה-16 ואחיו שמעון (בטטה), בן ה-13.

המשפחה בסיפור היא משפחה קשת יום, המתגורר בעיירת פיתוח. האם עובדת כמנקה בקופת חולים. שני הבנים מתגייסים לעזרתה בכל פעם שהמפקחת בודקת את איכות עבודתה. שני הבנים נתונים למרותה של האם הדומיננטית: אדוארד (חיזו) הוא צייתן, ואילו שמעון (בטטה) נוטה למרוד בה.

התפנית באידיליה המשפחתית מתרחשת כאשר האם מפוטרת מעבודתה ומדרדרת במובנים הפיזיים והנפשיים. באחד הימים, היא בורחת מהבית לפרדס סמוך ומנסה להתאבד. הסיפור מתסיים באשפוז, ובתחילת החיים העצמאיים של חיזו ובטטה.

הדמויות

- **חיזו** – המספר, בן 16. זכה לכינוי "חיזו" (גזר במרוקאית) בעקבות העיניים הפעורות לרווחה בברית המילה, לנוכח החליטה אימו להאכילו בגזר על מנת לשפר את חוש הראייה שלו. העיניים והראייה משמשות סמל לאישיותו של חיזו – ראייה מצוינת ונוקבת, וזכרון צילומי. הזכרון הצילומי של חיזו משחק גם לרעתו, כאשר הוא מעדיף להתרפק על מגע אימו האוהבת מאשר על אורח חיים דל ומושפל.

לחיזו אופן צייתי. הוא נתון למרות של אימו באופן מוחלט, ולא מסכים עם המחאה שמשמיע אחיו על תנאי המחיה שלהם. ההדחקה של איכות החיים הירודה של המשפחה מתבצעת באמצעות שתיקה – טכניקה שהוא למד מאימו. השתיקה עוזרת להמנע ממצבים מביכים.

למרות ההשלמה עם המצב הקיים וההערצה שהוא מפגין לאימו, חיזו נמצא בדילמה: להשמר במסגרת המופנמת והצנועה אותה מנחילה אימו ולתפקד כאב המשפחה, או ללכת בדרכו של אחיו, ולשאוף ולהשתחרר ממועקת הבית ולתקשר עם הסביבה.

למעשה, חיזו אובססיבי עם מושג הבית ומגונן על עצמו ועל אחיו מחשיפה לעולם החיצוני. כאשר הם נוסעים לחתונה, חיזו מביע חשש שלא יצליח להחזיר את אחיו הביתה. אפשר לראות שהוא אינו מסוגל להנות מהאירוע, משום שכולו מלא בדאגות על אחדות הבית.

המעבר מדמות פסיבית, המצייתת למרות האם, אל דמות אקטיבית שצריכה לפרנס ולכלכל את הבית, הוא דרמטי ופתאומי – כאשר אמו מפוטרת מקופת החולים. הוא הופך להיות הדמות הבוגרת והדומיננטית במשפחה: הוא חותם על המסמכים הרפואיים ומבין שכעת הגיע זמנו להנהיג סדר בבית. המחשבה הראשונה שלו בהקשר זה, היא כיצד יסדר את הבית כך שיראה כמו תמיד. כלומר, למרות השינוי המשמעותי בתפקיד, השמירה על אחדות הבית והמשפחה נותרת בראש סדר מעייניו.

עצם העובדה שחיזו הוא המספר בסיפור, תורמת לדימוי הבוגר והאחראי שלו בסוף הסיפור. הבית והמשפחה הם למעשה שני היסודות היחידים שקיימים בעיניו, כאשר הוא בעצמו בן למשפחה חסרת כל. אלו הם הערכים שהוא מציב עליונים.

- **בטטה** – אחיו של המספר, בן 13. קיבל את כינויו כתוצאה ממבנה גוף בריא, אשר הניע את אימו להאכילו היטב ובתפוחי אדמה. מבנה הגוף החסון שלו מעיד על חוזק רב יותר, ועל מרדנות. הוא בעל אופי ספורטיבי ותחרותי, בניגוד לאחיו השמרן שמעדיף להסתגר בסביבה הפנימית.

אופיו של בטטה הוא מרדני, והוא אינו חושש להסתכל לצדדים, ללמוד על הסביבה החיצונית ולשאוף לפרוץ החוצה, אל העולם הגדול. הוא מנסה להוכיח לאחיו שבילויים שנחשבים בקרב המשפחה לחטא של ממש, כגון רכיבה על סקייטבורד, אכילת עוף עם גבינה ובילוי שבת בים. בדבריו אלה, הוא מביע את תסכולו עם המצב הקיים ורצונו לשפר אותו.

בטטה מנוגד לאחיו, ובמקום לשמור על השתיקה, הוא בוחר לנקוט במרד קולני. כאשר מצבה הנפשי של אמו מדרדר, הוא יוצא כנגד ההתנהגות שלה (למשל, הביצים והמזון שהיא מטמינה מתחת למיטתה) בצעקות ובגסות. הוא אינו מנסה להסתיר את חוסר שביעות רצונו עם התא המשפחתי והמצב הכלכלי, ואינו מוכן לייפות את המציאות או לרכך אותה.

עם סיום הסיפור, בטטה משתנה. הוא פורץ בבכי לאור ניסיון ההתאבדות של אימו (ויתכן שהוא מבין שיש לו חלק בו) ונותן לאחיו הבוגר להשתלט על העיניים ללא מחאה.
- **האמא** – אישה מבוגרת, קשת יום, עובדת כמנקה בקופת חולים. שני הבנים שלה הם התחביב המרכזי והיחיד, והיא מפנה אליהם את רוב תשומת הלב שלה. הכינוי לה היא זוכה – חיזו בטטה – מעיד על זלזול באישיותה הדאגנית, וחוסר השימוש בשם המפורש שלה (על ידי הסביבה ובמהלך הסיפור), מעיד על המסירות הרבה שלה לבניה.

חיזו בטטה מקנה לילדיה חינוך שמרני, המדגיש את ערכי המשפחה וכבודה. היא כופה עליהם בידוד סביבתי – נאמר עליה שהיא לא מתעניינת באף אחד אחר ולא מדברת עם הסביבה. היא טוענת כי ערך השתיקה הוא במניעת בליטה שלילית בתוך החברה.

המשבר בנפשה של האם מחמיר כאשר היא נמלטת לפרדס ומנסה להתאבד. בשלב הזה, ברור לקורא ולבניה של האם, כי מדובר בטירוף. היא מאושפזת במוסד לחולי נפש.

נושאים ורעיונות מרכזיים בסיפור

- **מציאות חברתית קשה** – המשפחה, החיה בעוני רב ובניכור מהחברה הכללית, שואפת בסתר להגיע לחיים יוקרתיים ונחשקים יותר. התא המשפחתי דואג לצרכים הבסיסיים, ואינו מתמקד בהעשרה כלשהי. המציאות האחרת, והמנוגדת, מובעת דרך דמותו של בטטה, שחושק בחפצים חומרניים של הסביבה המקיפה אותו. אפשר להבחין בערגה למציאות האחרת בנסיעה של שני האחים לחתונה, במהלכה נחשפים למציאות שונה.
- **דימוי פסיכולוגי נמוך** – המשפחה מעדיפה להמנע ולא להתבלט בסביבה, מתוך הנחה טבעית שהם נחותים מיתר החברה.
- **ערך המשפחה**
- **המשבר וסוגיית הבחירה בחיים**

בית בובות / הנריק איבסן

מחזה "בית הבובות" הנכתב על ידי הנריק איבסן מייצג תפיסה חדשה של התיאטרון אשר התפתחה במאה ה-19. הוא מייצג את קונבנציית "שלושת הקירות", במסגרתה נחשפים הצופים במחזה לאירועים יומיומיים המתרחשים בעיקר בסביבה ביתית. תפיסה זו מהווה שינוי מהגישה הקלאסית, המתמקדת במלודרמה מלאכותית המייצגת רעיונות ואנשים נעלים.

המחזה עוסק בחייהם המשותפים של נורה וטורוואלד הלמר. בתחילת הסיפור אנחנו נחשפים לנורה ברוח התפיסה השוביניסטית של התקופה: אישה בזבזנית, המטילה עול כלכלי על הגבר ולמעשה מהווה מעין חיית מחמד קטנה. תפיסה זו מחוזקת על ידי כינויה של נורה על ידי הלמר: "סנאית", "עפרונית". היא מתנהגת כמו ילדה קטנה (מחביאה ממתקים, מקשטת את עץ חג המולד) ובעלה מתייחס אליה בהתאם.

כריסטינה לינדה, ידידתה משכבר הימים, מגיעה לביתה ומגוללת את המאורעות האומללים בחייה. נורה, מנגד, מנסה להמחיש לה עד כמה חייה האישיים מוצלחים: יש לה שלושה ילדים נעימים (כריסטינה אלמנה וטרם הספיקה ללדת ילדים) ובעלה התמנה למשרה בכירה בבנק בו הוא עובד (בעלה של כריסטינה נפטר, וגם במהלך חייה היא לא רחשה לו חיבה). בהמשך השיחה, נורה מספרת לכריסטינה כי לפני מספר שנים נאלצו לבלות שנה שלמה באיטליה על מנת לרפא את בעלה שחלה במחלה קשה. כריסטינה מספרת לה כי היא מחפשת עבודה, ומקווה כי בעלה יוכל לעזור לה במציאת מקום עבודה.

המפנה הראשון בעלילת המחזה מתגלה כאשר מתוך דבריה של כריסטינה משתמע כי נורה "לא טעמה קשיים וצרות בחיים", וכי היא "ילדה קטנה". עבור הקורא, שנחשף לדמותה של נורה, עובדות אלה לא מגיעות כהפתעה; עם זאת, נורה כועסת על כך ומחליטה לחלוק עימה את הסוד הגדול שמביא את המפנה בעלילה.

נורה חושפת בפני כריסטינה כי הנסיעה היקרה לאיטליה לא מומנה על ידי הלוואה שלקח אביה, אלא על ידי הלוואה שלקחה בעצמה – באותה התקופה, אישה לא יכלה לקבל הלוואה ללא הסכמת בעלה. הלמר עצמו, כפי שנגלה לפנינו בתחילת המחזה, אינו חסיד של הלוואות ודוגל בחיים על פי היכולת הכלכלית האמיתית. כמו כן, אומרת נורה, הוא אינו מסוגל לשאת את התחושה שהוא חייב לאישתו כסף. עובדה זו, היא אומרת, היתה מקלקלת את חיי הנישואין שלהם.

היא מגלה כי בעלה לא היה מודע למצבו הקשה, וכי הרופאים פנו לנורה והסבירו לה שללא נסיעה למקום חם אין לו סיכוי לשרוד. נורה שכנעה את בעלה לנסוע בטענה כי היא עצמה צריכה את החופש, והתכוונה לבקש את ההלוואה מאביה – אך הוא נפטר באותה התקופה.

ככל שסיפורה של נורה נמשך, אנחנו מגלים עד כמה גדול ונועז המעשה שעשתה היה. היא הלבישה את ילדיה בסמרטוטים על מנת לשלם את ההלוואה; סכומים שקיבלה מהלמר לרכישות עצמיות היא חסכה, ושילמה בעזרתם; היא עבדה בעבודות נסתרות בלי שבעלה ידע, ותרצה את היעדרה ב"קישוט עץ חג המולד". עם בואה הסימבולי של השנה החדשה, נורה כמעט סיימה לשלם את ההלוואה ומרגישה תחושת הקלה.

בשלב זה במחזה, אנחנו עדים לכך שנורה משחקת עם הילדים מחבואים. אנחנו נחשפים לביקורו של הרופא, במהלכו מציעה לו מרציפנים ומתגלה כי הם "אסורים בבית" מפני שהם הורסים לה את השיניים. מדברים אלה, מחוזקת אישיותה הילדותית של נורה. יחד עם זאת, הקורא זוכר את מעשה האצילי והבוגר – הצלת בעלה.

כאשר קרוגסטאד מגיע לביקור אצל הלמר, נורה מתעלמת ממנו ומעמידה פנים כאילו אינה מכירה אותו. בהמשך, אנו מגלים כי הוא זה שהביא לנורה את ההלוואה וכי הוא ידע על התרמית שעשתה. מתברר כי קרוגסטאד חושש מפיטוריו עקב שכירת כריסטינה למשרה בבנק. הוא דורש מנורה להפעיל לחץ על בעלה, על מנת למנוע את פיטוריו. מתגלה כי תאריך החתימה על שטר ההלוואה הוא שלושה ימים לאחר מות האב, וקרוגסטאד משתמש בכלי זה על מנת להפעיל לחץ על נורה: עזרי לי, או שאגלה לבעלך את סוד ההלוואה.

הלמר מגלה לנוירה כי קרוגסטאד זייף חתימות וכי סיבת פיטוריו אינה שרירותית או תלושה מהמציאות – ומבקש ממנה שלא להפעיל עליו לחץ נגדי בעניין הפיטורין, אך נורה מוטרדת מאוד מהאפשרות שמשפחתה תהרס בעקבות הגילוי האפשרי של קרוגסטאד.

הלמר עצמו מתואר כאדם גאוותן ושמרן: הוא אינו מוכן לקבל עצות מאישתו וחושש מכך שדבר שינוי החלטתו בעקבות עצת אשתו (המנמקת את עמדתה בכך שקרוגסטאד יפרסם עליו דברים רעים בעיתונות), וניכר כי המניע העיקרי לפיטוריו של קרוגסטאד היא העובדה ששניהם מכירים מימי האוניברסיטה, וכתוצאה מכך קרוגסטאד מכנה את הלמר בשמו הפרטי – טורוואלד – עובדה שהיא בגדר הבלתי נסבל עבור הלמר, שהתמנה לתפקיד מנהל הבנק. הוא ממעיט בדעתה של נורה, משום שהיא אישה, ומרגיע אותה. כאשר נורה משוחחת עם ד"ר ראנק הגוסס, הוא אומר לה שלא יתן להלמר, ידידו הטוב, לראות אותו גוסס – משום שהלה רגיש ואינן טעם.

בהמשך המחזה, מתגלה הרומן הקודם בין כריסטינה לקרוגסטאד. כריסטינה מציעה לו לחזור אליה, וקרוגסטאד מסכים – ובתוך כך מתחיל להרגיש רגשות חרטה על מעשיו. יחד עם זאת, כריסטינה מונעת ממנו לדרוש את המכתב בחזרה מהלמר – היא טוענת כי הגיע הזמן כי דבר ההלוואה יתגלה ובני הזוג יוכלו לחיות יחדיו מבלי להסתיר דבר אחד מהשני.

בסיום הנשף, מתגלה לנוירה כי היא תהיה חייבת לספר לבעלה על ההלוואה. הלמר מנסה לשדל את נורה לשכב עימו – וכאשר היא מסרבת, הוא מופתע, ושואל אותה כיצד היא מסרבת – הרי הוא בעלה. בתוך כך הוא מגיב הערת אגב בקשר לכריסטינה, וטוען כי היא טיפוס משעמם. במעמד פתיחת המכתבים, הלמר מוצא שני כרטיסי ביקור של ד"ר ראנק, המעידים על מותו הקרב.

הלמר מגלה על דבר ההלוואה, ונורה נערכת לעזוב. בתוך כך, הוא נועל את דלת הבית ודורש ממנה דין וחשבון. הוא קורא לה שקרנית, ולמניע שלה להלוואה – אהבה – הוא קורא תירוץ. הלמר דואג לעתידו ולשמו הטוב, ואינו מטריד את עצמו לרגע בעניין תחושותיה של נורה עצמה. הלמר מעוניין להמשיך את מערכת היחסים עם נורה כלפי חוץ, על מנת לשדר "עסקים כרגיל". יחד עם זאת, הוא מבקש לנתקה מקשר עם הילדים.

תוך כדי דבריו של הלמר, מתקבל מכתב מקרוגסטאד, בו מצורף שטר החוב. הלמר קורן משמחה, טוען כי הפרשה נגמרה ובמקום לבקש סליחה מנורה הוא אומר כי היא עדיין לא מבינה שהוא סלח לה. נראה כי הלמר מבוהל מהעתיד לבוא, וחושש מכך שנורה תעזוב אותו.

דמותה של נורה משתנה בן ברגע. היא מפסיקה להיות ילדותית וקלת דעת, ומושיבה את בעלה לשיחה רצינית – לטענתה, הראשונה במערכת הנישואין. נורה טוענת כי הלמר לא מבין אותה וכי הוא לא באמת אוהב אותה. נורה מציגה את הלמר ואת אביה כדמויות שזלזלו בה ושיחקו בה כבובה. טון הדיבור של נורה הופך לרציני מאוד ואנחנו מגלים נדבך חדש בדמותה, אשר נרמזנו עליו מקודם רק על ידי עוצמת המעשה שעשתה.

נורה מכריזה כי היא יוצאת לדרך משל עצמה על מנת להקדיש זמן לעצמה ולחנך את עצמה – היא מעוניינת להתבגר. אפשר להשוות את ההחלטה הזאת להחלטה של מתבגר ממוצע לעזוב את הבית. בתוך הדיאלוג, נורה כופרת בדת ובמוסכמות החברתיות בכך שמכריזה על נטישת בעלה כנגד רצונו.

הדבר / קאמי

רקע

אלבר קאמי הוא סופר ופילוסוף צרפתי שנולד בתחילת המאה ה-20 באלג'יריה. הוא היה סוציאליסט וממתנגדי המשטר הנאצי בתקופת מלחמת העולם השנייה. כתיבתו של קאמי עסקה בנושאים פילוסופיים והספרים שלו לעיתים נשאו משמעות סמלית הנועדה להעביר את השקפתו על העולם.

את הרומן "הדבר" כתב מולייר בשנת 1947, עם תום מלחמת העולם השנייה. היצירה אלגורית למלחמת העולם השנייה, ומשקפת רעיונות וסיטואציות ממנה באמצעות עלילה תלושה מהמציאות. (אלגוריה = יצירה שיש לה משמעות מעבר לתוכנה המפורש והגלוי של היצירה עצמה. היא נועדה להעביר מסר או מוסר השכל באמצעות הסיפור, לרוב תוך כדי שימוש בהקבלה לחייו).

מושג האבסורד

אחד מהמושגים המרכזיים בהם עוסק הרומן "הדבר" הוא האבסורד. האבסורד היא סיטואציה שאינה מתיישבת עם ההיגיון והשכל הישר.

מושג האקזיסטיציאליזם

הגישה האקזיסטיציאליסטית עוסקת בקיום האנושי בעידן החלשות הדתות והאמונות המסורתיות. החלשות הדתות, עם בוא המאה ה-20, הוביל רבים לתחושת ניכור וחוסר משמעות. מושג האבסורד, בהקשר זה, מתקשר לסתירה בין החיים השגרתיים לבין ההבנה החדשה שאין להם משמעות כלשהי. האדם חי את חייו **בידיעה** שאין משמעות לחייו. מצב זה הוא סיטואציה אבסורדית שנוגדת את ההיגיון.

הגישה האקזיסטיציאליסטית סוקרת שלוש דרכים שונות להתמודד עם האבסורד שבחיים:

1. **התאבדות** – נטילת החיים מפסיקה את האבסורד שבחיים, אך מנוגדת לגישה האקזיסטיציאליסטית, הדוגלת בהמשך החיים והתמודדות עם האבסורד תוך כדי השלמה איתו.
2. **הונאה עצמית** – יצירת משמעות מלאכותית לחיים, למשל על ידי דת.
3. **הכרה באבסורד** – זוהי הדרך בה דוגלת הגישה האקזיסטיציאליסטית. גישה זו מכירה באבסורד שבחיים ומאמינים בה אינם מנסים להונות את עצמם וליצור משמעות אחרת. הגישה הזו מציעה לקום כנגד האבסורד ולהלחם בו.

האבסורד ב"דבר"

עקרון האבסורד בדבר מובע בפגיעת המגפה דווקא בעיר אוראן, מקום משעמם ולא חוטא בצורה מיוחדת. האבסורד הוא היעדר הסיבתיות לפרוץ המגפה דווקא בעיר הזו.

חוסר הסיבתיות הזו מעיד על היעדר אלוהים אשר מכתוב מערכת חוקים ועונשים. הדמות הראשית בסיפור, הרופא רייה, דוגל בגישה האקזיסטיציאליסטית ומתמודד עם האבסורד על ידי הכרה במחלה, ללא ניסיון להבין את הרציונל העומד מאחוריה, ומלחמה בה – על ידי מעבר בין החולים וריפויים.

האבסורד בדבר מייצג באופן אלגורי את מלחמת העולם השנייה ואת משטר הנאצי, שפגע והרג ללא רציונל. דרך הצגת והתפשטות האבסורד דומה למאפיינים המקבילים של המשטר הנאצי: המשטר הנאצי התחיל כתופעה שולית בגרמניה (ומקביל לחולדות הראשונות שמתו בעיר אוראן), והתפשט בהדרגה כמו מגפת הדבר. בכל אחד מהשלבים בשני המקרים, רוב האוכלוסייה בחרה שלא להכיר באבסורד ולהלחם בו.

על ידי יצירת האלגוריה הזו, מחזק קאמי את הגישה האקזיסטיביסטית ומדגים את הנכונות שלה בעולם האמיתי.

דמויות

- **דוקטור ברנרד רייה** – רייה הוא המחבר, שכותב בטון של מספר כל יודע. הוא הדמות המובילה והדומיננטית ברומן. הוא הראשון שמזהה את המגפה ומתמודד איתה ועם האבסורד שנובע ממנה. הוא מגייס אנשים לעזור לו למגר את המגיפה ולטפל בקורבנותיה. רייה מבטא את עקרון האקזיסטיביזם בכך שהוא מכיר בהיעדר הסיבתיות לפרוץ המגפה, ומתמקד במלחמה בה ולא בניסיון להבין את מקורה – קיום קודם למהות.

רייה טוען כי התרגלות לייאוש גרועה מהייאוש עצמו. הוא תומך במתן עזרה לסובלים ורואה בה חובה מוסרית, למרות הסיכון העצמי הטמון בה. עקרונות אלה מציבים כגיבור העיקרי של הסיפור, המביא בסופו של דבר, באמצעות השקפה רציונלית ופעילות אמיצה, לסיום המגיפה.

- **ז'אן טארו** – טארו הוא תושב חדש בעיר אוראן. הוא מתגורר בבית מלון במרכז העיר. דמותו היא אפלה ומסתורית – הוא איש אמיד, חובב תענוגות, שנוהג להסתובב עם פנקס רשימות לתעד את אירועי הזמן והמקום. בתחילה, הוא מופיע כדמות נהנתית ואגואיסטית, שמטרתה היא למצוא את השלום והשקט הפנימיים ולדאוג בעיקר לעצמו.

טארו רוקם קשרי ידידות עם רייה, והוא מספר לו פרטים על חייו ועל אביו – שהיה שופט שזר דין מוות על פושעים. טארו מתגלה כאדם בעל רגשות אשמה על חוסר פעילותו להצלת חיי הנידונים למוות. הוא רואה באדישות את הגורם השלילי העיקרי במחלת הדבר, ומצטרף לרייה במאמץ לסייע לחולים ולפנות גופות. יחד עם זאת, פעילותו היא לא בגישה הומניסטית לאהבת הזולת, אלא ברצון לקיים אידיאל רעיוני ולהפוך להיות קדוש. בסופו של דבר, שאיפה זו מביאה אותו למוות כתוצאה מהדבר, ופטירה בידי רייה.

- **האב פאנלו** – כומר הכנסייה מייצג את הפן הדתי והמנוגד לאקזיסטיביזם ברומן. בדרשתו הראשונה עם פרוץ המגפה, מציג פאנלו את עמדת הכנסייה המתמודדת עם בעית הרוע בכל תופעותיו. הוא מעמיד את עצמו מעל החברה האנושית ופונה לתושבי העיר בלשון גוף שלישי. הוא טוען כי הדבר מגיע להם כעונש על חטאיהם. הוא רואה זכות קיום לרוע כחלק מהבריאה – הסבל הגיוני ויש לו משמעות, והוא בא לתקן את בני האדם. טענתו היא כי יש להכנע לסבל ולא למרוד בו.

דרשתו השנייה נערכת לאחר שפאנלו מתמודד עם הדבר ואובדן אישי של ילד תמים, בנו של מר אותון. בטחונו של פאנלו בטענתו המקורית מתערער. הוא מדבר בגוף ראשון – אנחנו – ומנסה לצאת מהסבך הלוגי אליו נכנס בכך שהאל יודע מה הוא עושה ובני האדם לא מבינים את דרכיו. המגפה היא מבחן האהבה וחייבים להכנע לדין האל. על אף דבריו, הוא משתתף במלחמה נגד הדבר ומתנדב בכל מקום. הוא מגלה סולידריות עם הציבור ביחידות ההצלה, הפועלות נגד הגזרה האלוהית.

מות הילד ביסורים גורם לו לזעזוע, הספקות בבטחון העיוור שלו גוברים. כמוצא, הוא טוען שיש להאמין בכל או לכפור בכל – ומי יעז לכפור בכל? הוא נאלץ להכריע לצד האלוהים הרוצח ילדים תמימים, ולא לצד האדם הנענש על לא דבר. פאנלו אינו רוצה להיות כופר, ובסופו של דבר הוא מת בדבר, כאשר הוא אווז בצלב – נאמן לדרכו. מותו מסמל את בחירתו בגישה ההונאה העצמית.

- **רמבר** – עיתונאי במקצועו. הוא נקלע לעיר במקרה, לצורך כתיבת כתבה. כאשר הסגר מוטל על העיר כתוצאה מהמגפה, רמבר מביע את חוסר התעניינותו בגורל העיר. הוא מנסה למצוא דרכים חוקיות ובלתי חוקיות לברוח מהעיר, בעוד הוא מודע לסיכון שהוא יכול להדביק אנשים אחרים מחוצה לה.

רמבר מצוי בקונפליקט, וכאשר מצא לבסוף את הדרך לברוח מהעיר, הוא חושב שאם יברח יחוש חרפה בהיותו המאושר היחיד. הוא מבין שהמגפה היא נחלת כולם, מצטרף לקבוצת הצלה ונשאר בה מבחירה. רמבר מסמל את המאבק בין שתי שאיפות לגיטימיות: בריחה כדי לממש אושר פרטי, מול השארות ולוחמה לטובת הכלל תוך הקרבה.

- **קוטאר** – סוחר יינות ממולח בעל עבר פלילי. עוד בטרם פרוץ המגיפה, ניסה להתאבד ורייה הציל אותו. הוא היה אדם סגור, חשדן שחי חיים סודיים. כמו כן, הוא היה מבוקש על ידי המשטרה מסיבה לא ידועה. קוטאר הוא בין היחידים שהשלים עם הדבר, כיוון שזה עזר לו להמנע מהמשטרה. יתרה מכך, עסקיו הצליחו והוא התעשר מסבלם של אחרים.

קוטאר מגלם אגואיזם מוחלט וחוסר דאגה לזולת. הוא מת בשלהי המגיפה מטורף – תוך כדי שהוא יורה לתוך הקהל החוגג את סיום המגיפה.

- **גראן** – פקיד עירייה קטן (אירוניה בשם). הוא חסר ערך, לא יוצלח – אבל אדם אנושי. גראן כותב במחברת משפט ראשון של רומן ומהקצע אותו במשך חודשים, רק כדי שיהיה מושלם.

עלילת הדבר

הרומן "דבר" מחולק לחמישה חלקים.

בחלק הראשון, מוצגת העיר אוראן שבאלג'יריה כפי שהיתה לפני התפשטות המגיפה. **ברנרד רייה** הרופא שם לב שחולדה מתה במסדרון ביתו. מהנקודה הזאת, החיים השגרתיים בעיר משתנים לחלוטין. אלפי חולדות מתות בעיר, ולאחריהן גם חתולים וכלבים, כאשר לבסוף בני אדם מתחילים למות מהמגפה. הראשון שבהם הוא מר מישל, שוער בניינו של רייה.

טארו, אדם בודד שגר במלון בעיר, עורך רשימות בנוגע להשפעת הדבר על העיר אוראן ותושביה. בסוף הפרק, תושבי אוראן נאלצים להתעמת עם האבסורד ולהבין שהם נמצאים בהסגר: אין יוצא ואין נכנס, מחשש שהמגיפה תתפרץ מחוץ לעיר.

בחלק השני, מסופר מה קורה כאשר הדבר הופך להיות נחלת הכלל וחלק מהמציאות היומיומית של תושבי העיר, הנאבקים קרבות אישיים נגד הסבל. **רמבר** מנסה למצוא דרך מילוט מהעיר. **פאנלו** נושא דרשה בה הוא טוען שהאל מעניש את בני העיר על חטאיהם. דרשה זו משקפת את הניגוד לגישה האקזיסטיציאליסטית, ואת הניסיון להכחיש את האבסורד ולהתעלם ממנו. פאנלו מנסה למצוא הצדקה לדבר ולבצע רציונליזציה לבחירה דווקא בעיר אוראן. **טארו** ואנשים רבים אחרים מכירים באבסורד ומתנדבים ביחידות הצלה שנועדו לסייע לאנשים.

בחלק השלישי, מגיעה המגפה לשיאה ולקיצוניות החריפה שלה. הקיץ חם ותושבי העיר שורפים גופות כדי למנוע את התפשטות המגפה בקרב השורדים.

בחלק הרביעי, מתואר הפן הרגשי של הדמויות הראשיות. **קוטאר** עדיין מרוצה מהדבר. **רמבר** מחליט להשאר בעיר ולעזור. **כשגראן**, **רייה**, **טארו** ו**פאנלו** רואים את בנו של **אותון** מת ביסורים, הם מושפעים באופן קשה. לאחר מכן, האב פאנלו נושא דרשה סיפמטית יותר כלפי הסבל האנושי. **טארו** חולק את חוויות החיים שלו עם **רייה**. **גראן**

נהיה חולה ונראה שהוא ימות, אבל בסופו של דבר מחלים. עוד כמה אנשים בעיר מחלימים וחולדות מתחילות להסתובב בעיר.

בחלק החמישי, עוזבת המגיפה את העיר. יש חגיגה ושערי העיר נפתחים. **קוטאר** נהרג בקרב יריות עם המשטרה. הקורא מגלה שרייה הוא המחבר. שאיפתו של רייה היתה להראות את הרגשות המשותפים לכולם, ולא להתמקד בעצמו או בסבלו. **טארו** מת, והספר מסתיים בהרהוריו של רייה בנוגע לשיבת הדבר לעיר.